

## **ƏRƏB DİLÇİLİYİNİN YARANMASI**

Qədim ərəb dili, əsasən, Suriya ərazisində aşkar edilmiş Lihyan, Əs-Səfa, Ən-Nəmarə, Zəbəd, Hərran və s. kitablərdə əks olunmuşdur. Əvvəllər müxtəlif məhəlli dialektlərdən ibarət olmuş qədim dilin sonrakı inkişaf mərhələsində ədəbi dil kimi formalaşmasında Qureyş (Məkkə) dialekti mühüm rol oynamışdır. Ərəb dilçiliyinin yaranması Yaxın və Orta Şərqdə islam dininin gəldiyi dövrə təsadüf edir. Ərəb dilçiliyi islam dininin peyğəmbəri Məhəmməd (s.a.s) vasitəsilə müsəlman aləminə Allah tərəfindən vəh yolu ilə gəlmiş, müqəddəs Quranın zühurundan sonra müfəssəl şəkildə öyrənilməyə başlanmışdır. Ərəb dilçiliyi öz təşəkkülünü VIII əsrin əvvəllərindən götürmüşdür.

Ərəblər dünyanın ən qədim və mədəni xalqlarından biridir. Ərəblər çox qədim dövlət quruluşuna malik olmuşdur. Ərəblər hələ eramızdan əvvəl ədəbiyyat, fəlsəfə, coğrafiya, riyaziyyat və s. elmlərlə tanış olmuşlar. Ədəbiyyatın və incəsənətin ilkin inkişafı ərəb mədəniyyətinə xüsusi təsir göstərmişdir. Ərəb mədəniyyətinin inkişafında ərəb dilçiliyinin yaranmasının xüsusi rolu oldu. Ərəb dilçiliyi eramızın yeddinci əsrindən başlayaraq inkişaf etməyə başlamışdır. Ərəb dilçiliyinin çin, hind və yunan dilçiliyindən sonra yaranmasına baxmayaraq, onlara nisbətən sürətlə inkişaf etdi.

Ərəb alimlərinin özlərindən əvvəl yaranmış dünya dilçilik məktəbləri ilə tanış olmaları ərəb dilçiliyinin inkişafına güclü təkan vermişdi. Ərəb dilçiliyinin inkişafında bir çox məktəblərin rolu əvəzsizdir. Ərəb dilçiliyi əvvəllər iki məktəbdən-Kufə və Bəsrə məktəblərindən ibarət olmuşdur. Kufə və Bəsrə məktəbləri birləşərək sonralar vahid Bağdad dilçilik məktəbini yaratdı ki, bu da ərəb dilçiliyinin inkişafına güclü təsir

göstərməyə başladı. Misir, Əndəlus kimi məktəblərin də ərəb dilçiliyinin inkişafında rolu danılmazdır. Ərəb dilçilik elminin dünya dilçilik elmində orijinal sistemə malik olması, onun nəzəri və metodoloji baxımdan Hind-Avropa dilçiliyindən fərqləndirmişdir.

İslam dini ərəb aləminə yeni mədəniyyət gətirdiyi kimi, elmin bütün sahələrinin inkişafı üçün şərait yaratmışdı. Buna görə də ərəb alimləri Aristotelin “Poetika” əsərini və hindlilərin “Kəlilə və Dimnə” əsərini ərəb dilinə tərcümə edib Şərqdə tərcümənin əsasını qoydular.

Ərəb dilçiliyinin əsasını qoyanlardan biri VII əsrdə yaşamış Əli ibn Əbu Talib olmuşdur. Onun göstərişi ilə Əbül-Əsvad Quranın lüğətini hazırlamış, nəhvə (qrammatikaya) dair əsər yazmışdır. Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidi də ərəb dilinin lüğətinin hazırlanmasında xüsusi rol oynamışdır. Ərəb dilçiliyinin təşəkkülü dövründə leksikoqrafiya xüsusi temple inkişaf edirdi. Əl-Firuzəbadinin tərtib etdiyi 60 cildlik “Qamis” adlı lüğəti daha geniş yayılmışdır. Qamus ərəbcə okean deməkdir. Bu lüğət mükəmməl şəkildə hazırlanmışdır. Bu baxımdan ərəb dilində nəşr edilən bütün lüğətlərə sonralar “Qamus” (okean) adı verilmişdir. Əlifba prinsipi ilə tərtib edilən ilk lüğətlər Əl-Caurharinin lüğətindən başlanır.

Beləliklə, ilk rüşeymini Cahiliyyə dövründən alan ərəb dilçiliyi VII-VIII yüzilliklərdə elm kimi təşəkkül tapmışdır. Ərəb dilçiliyi uzun bir inkişaf yolu keçərək XX əsrdə müasir elmi tələblər səviyyəsində formalaşmış və müasir dövrdə daha da təkmilləşərək dünya dilçilik elmləri sırasında layiqli və seçkin yerlərdən birini tutmuşdur.